

1968

En oversigt

Ved Carl Trock

Indenfor de ret tilfældige afgrænsninger, som årsskifter nu sætter, er det i samtiden så godt som umuligt at registrere udviklingen i de teologiske strømninger. Det kan være vanskeligt nok, når man holder sig til mere håndgribelige ting, at skildre hvad nyt der skete i løbet af ét år. Tilmed møder vi i 1968 igen så at sige alle de foregående års omdebatterede problemer af den art; og vi møder dem næsten alle uforløste, mens de der påny tager dem under behandling mest understreger deres indtagne positioner endnu stærkere[1].

Bag debatten står væsentligere spørgsmål, og undertiden tages de med i betragtning. I en vurdering af, hvad de senere år har ført henimod, skrev provst Vilh. Dickmeiss: Jeg vil mene, at 70'erne bliver den periode, hvor man fra de forskellige sider for alvor rejser spørgsmålet om opløsning af kirkens ægteskab med staten. Båndene mellem kirke og folk er så tyndslidte, at man ofte må spørge sig, om de overhovedet er der, begrundede provst Dickmeiss det bl.a. med (KD 10/12).

Ingen vil have vanskeligt ved at give eksempler, der understreger det. Bedømmelsen af studenternes danskstile gav anledning til den

---

Ved henvisninger bruges følgende forkortelser: DKt Dansk Kirketidende; DMbl Dansk Missionsblad; FLA Flensborg Avis; Ft Folketingstidende; Hskbl Højskolebladet; IMT Indre Missions Tidende; JyPo Jyllands-Posten; KD Kristeligt Dagblad; KiInf Kirkelig Information; KP Kristeligt Pressebureau; MrBl Menighedsrådenes Blad; PrfBl Præsteforeningens Blad; SjtT Sjællands Tidende; AAST Aarhus Stiftstidende. – Årstal angives kun, når det ikke er 1968.

[1] Provst Rald foreslog, at nogle fornuftige mennesker burde have tid og mulighed for at drøfte kirkens centrale problem, at oversætte til tidens sprog og vor situation, og udgive deres overvejelser. Det kunne virke klarende og inspirerende i dagligt arbejde, om man da ikke foretrækker at blive i sine indgroede meninger, eller hvis vi ikke er så meget individualister, at vi ikke kan lytte til hinanden, KD 1/8; div. tilslutning og afvisning fra Birkedal Nielsen, KD 5/8. Om den kirkelige debat jfr. også Niels Knud Andersen Kirkeligt Centrum 3.

bemærkning, at de afslørede »en forstemmende uvidenhed og begrebsforvirring med hensyn til, hvad kristendom egentlig er« (Medd. fra Dansk lærerforening, nr. 4). Og på Kirkefondets repræsentantskabsmøde udtalte generalsekretær Cai Rasmussen: Jeg føler meget stærkt, at der stadig sker en indsnævring af kirkens arbejdsområde. Den flok, som kirken virkelig er kirke for, synes at blive mindre og mindre. Besøget sløjer af i de kirker, vi har, og nye kirker betyder idag ikke i så høj grad som før, at andre kommer til. Det er uhyre svært, at få evangeliet forkyndt og hørt uden for den indsnævrede kirkelige cirkel (Årbog 42). Erindrer man, hvad friskoler og højskoler har betydet på andet hold i kirken, så tæller det, at ældre – nu uimodsagt – kan beklage, at der ikke længere er grundtvigske skoler, men neutralitet uden idé bag arbejdet (t.eks. Fr. Schrøder FIA 15/10, Morten Bredsdorff Hjskbl 807 f., jfr. 684).

Kirkelige statistikker taget år for år giver ikke anledning til eftertanke, men tallene for de senere år afspejler dog en bestemt tendens, omend virkningen er begrænset. I årene op til 1964 var procenttallet for navngivelser i hovedstadsområdet nogenlunde konstant, ca. 7. I 1964 blev det 7,3, så 7,8 og 8,7 og i 1967 9,4. Tallet for udmeldelser, ligeledes fra det »mere fremskredne« hovedstadsområde, tager sig ikke ud i forhold til det samlede, og voksende, befolkningstal, men her er samme tendens, og år for år bliver følgen dog betragtelig. I årene forud var der 7–800 udmeldelser, 1963 887, derefter 1112, 1403, 1517 og i 1967 2029 (Statistisk Månedsskrift, jfr. KD 26/11). Det anførte modereres, men omstødes ikke af, at præster kan berette om optagelser og genoptagelser. (Fra og med 1967 registreres det ikke i Statistisk Månedsskrift, jfr. KD 30/11).

Til 1968's begivenheder hører røre om 2 kirkeprojekter i Københavns omegn. I Albertslund blev det – vel på en enkelt mands initiativ – til organiseret modstand mod »uansvarlige økonomiske dispositioner« med »unødvendigt kirkebyggeri«. Røret foruroligede kommunalbestyrelsen, der havde stillet grund til rådighed, og bremsede foreløbigt menighedsrådets planer. Udfaldet af det kommende menighedsrådsvalg bliver her afgørende for, om byggeriet bliver til noget (Berl. Tid. 12/5, KD 15/5, Sjt 6/4, 14/6). Også i Greve-Kildebrønne kom et menighedsråd i klemme med et kirkeprojekt. Her var det en »søndagskirke«, som en beboergruppe og en af præsterne ikke ville vide af; i stedet ønskede de en tjenende kirke, i hverdagstøj, opført sammen med et kulturcenter, og appellerede

til Kirkeministeriet (KD 14/1 69 f.). Var det isolerede episoder – eller forløbere for mere?

Udgangspunktet for provst Dickmeiss's vurdering var, at samtlige politiske ungdomsforeninger nu er enige i deres indstilling til folkekirken. Sammen med avancerede synspunkter i et nyt program rejste Venstres Ungdom kravet om adskillelse mellem kirke og stat[2]. Også Konservativ Ungdoms formand, Ralf Amstrup, fandt grund til at skitsere et program, hvor staten afholder sig fra enhver favorisering af et bestemt trossamfund, for det krænker trosfriheden[3].

Når båndene mellem folk og kirke er tynde, så er det sandsynligt, at det krav i løbet af nogle år går ind i partierne, og at Folkeetinget en dag forbereder den adskillelse, som dets flertal da vil føle som det eneste sande og værdige, fortsatte provst Dickmeiss. Man vender sig jo idag mod alle former for privilegier. Og det er usandt at benægte, at folkekirken har betydningsfulde privilegier. De vil stedse komme mere i skudlinien, og falder de, så falder dermed statskirken, mente Dickmeiss.

Vil man tyde begivenhederne, ikke blot nævne dem, så var der måske tegn i den retning i den trontale, hvori statsminister Hilmar Baunsgaard angav regeringens vej, i oktober hvor den havde haft betænkningstid. Om folkekirken blev det selvfølgelig sagt, at man ville fortsætte den »hittidige linie«; men derudover, og uden

---

[2] Allerede i 1967 drøftede VU folkekirkens kår og krævede samtlige udgifter afholdt over kirkeskatten a.h.t. andre trossamfund (SjT 12/6 67). 1968 gik man videre, formuleringerne i »VUs mening« er dog ikke ganske klare. Kirkepolitikken rejste ikke røre, men andre spørgsmål her, som »abort legaliseres«, »seksualvejledning og undervisning i prævention må være obligatorisk i skolerne«, og navnlig kravet om, at ægteskabets retsvirkninger skal ophæves, fordi samfundet må bygge på det enkelte menneske, ikke på familien. Ægteskabet vil nok stadig være det almindeligste, men i »fremtidens samfund må vi indse, at stadig flere vil foretrække samliv uden ceremoni og ægteskabsattest«. – Om vedtagelsen på landsstævnet og den brede enighed om den virkelig liberale og frisindede holdning, som viser at de socialistiske partier ikke mere har patent på fremskridtet, se SjT 1/7, 5/7 f., 15/7, 5/9, 3/10. Venstre var tilbageholdende, brydninger på landsmødet fulgtes op af fortrolig »talen ud«, SjT 23/9, 28/9, 7/10. Mon VU ikke hellere vil modsiges end ties ihjel, skrev H. K. Brinth, som håbede på en stigende erkendelse af, at VU på landsstævnet havde lyttet vel meget til et rapkæftet mindretal, SjT 23/10, jfr. 27/7, 15/11.

[3] KUs Informationstjeneste, sept., jfr. Berl. Tid. 13/10. – Om Radikal Ungdoms overvejelser af problemerne indtil adskillelse mellem kirke og stat kan finde sted, se KD 2/5.

at det blev ænset ret meget, blev ret opsigtsvækkende sagt mere. Regeringen tilsagde »folkekirken økonomisk støtte i rimeligt omfang« (Ft 40). Gådefulde er ordene, for det kan betyde, at den bestående byrdefordeling mellem stat og kirke er rimelig, såvelsom at det rimelige er at fortsætte den overflytning fra statskassen til den kirkelige ligning, som fandt sted i 1967/68 (jfr. VI, 663. Den var hovedårsag til, at landskirkeskatten fordobledes). Og uklart er det også om en sådan fortsat overflytning (uanset om den mest skyldes pres fra Socialistisk Folkeparti eller almindelige ønsker om at skåne den betrængte statskasse) er vidnesbyrd om, at Folketinget bevidst er begyndt at bortskære folkekirkens privilegier for at forberede adskillelse mellem stat og kirke.

Tilsvarende fortolkningsmuligheder bliver stående efter behandlingen af par forslag i Folketinget. En detalje vedrørende ministerialbogsføringen gav både de radikale og Socialistisk Folkeparti anledning til at rejse en principdebat og fordre en civil registrering indført. Herunder viste det sig, at det også var et ønske hos flere socialdemokrater. Og Morten Lange opsummerede resultatet af forhandlingerne sådan, at det var højst tvivlsomt, om der var flertal for forslaget, men forudsagde med støtte i udtalelser fra kirkeminister Fog Pedersen og Orla Møller, at kirkelige og ukirkelige inden ret længe ville forenes i et fælles ønske om den ændring[4]. – Noget tilsvarende viste sig, da justitsminister Knud Thestrup mødte med et lovforslag, indeholdende nogle justeringer i ægteskabsloven, og som blev fulgt op af et vidtgående lovforslag fra SF, bl.a. med krav om en almindelig borgerlig registrering af indgåede ægteskaber. Også det ønskede flere socialdemokrater. Men

---

[4] Folketingsårbog 312. Ordførerne for de 4 gamle partier argumenterede overvejende praktisk, Venstre og konservative også under hensyn til den tradition, vi har. Orla Møller havde intet imod, at kirken blev fritaget for registreringen – det ønskede mange præster – men en dobbelt-registrering blev dyrere for det store flertal, og det »vejer for mig tungere end blot at følge principper for princippers skyld« (901 ff.); flere i gruppen deler dog ikke det synspunkt, kommer der et oplæg fra regeringen vil vi gå ind i en alvorlig drøftelse (2692); Nordqvist nævnte, at de radikale principielt ønsker en borgerlig registrering, det var nødvendigt for at få en nøjagtig og ensartet registrering (2693), det ville spare den betrængte statskasse for store udgifter og helt overlade til den enkelte, om han ønsker den borgerlige registrering efterfulgt af en kirkelig handling (905 f.). Kjær Rasmussen mente, at folkekirken insisterer på at beholde registreringen (908), hvad kirkeministeren benægtede var tilfældet; selv så han gerne kirken helt fri for det (909), hvor registreringen skulle ligge, det måtte alene bero på en praktisk vurdering« (2696).

Bodil Kochs appel til Folketinget om omsider at gennemføre dette tog brodden af de »kirkelige« protesters, der begyndte at myldre frem. For Bodil Kochs begrundelse – at vi trænger til en mere fritåbende tilknytning til god kirkelig tradition, og at ændringen ville tvinge folk til at tænke sig om og virkelig vælge – blev det, hvorom debatten nu kom til at stå. Den drejede sig mindre om selve sagen og mere om den givne begrundelse for ændringen. Der var her rørt ved selve folkekirkens vilkår. Ville man gennem lovgivning tvinge folk til at tage stilling, så måtte man gå videre. Man kunne ikke nøjes med på et enkelt område at have en bekendelsesagtig ordning, uden at det ville smitte af på alle områder[5].

Mere talende var det, at grundtvigske fortalere for folkekirken kunne indlade sig på at overveje, hvor lang tid den havde igen. Pressen havde lige travlt nok, når den meddelte, at sognepræst dr. theol. Kaj Thaning ønskede stat og kirke skilt. Men Thaning ville ikke afvise, at der var anledning til overvejelse. Kravet om adskillelse var gammelkendt i andre politiske ungdomsforeninger, hos VU og KU var det noget helt nyt. »Hvis hele den politiske ungdom enes på dette punkt, er det et tegn på almindeligt opbrud fra den bestående ordning«. Og i disse tider får de unge hurtigere ansvar end før.

Thaning selv var ikke omvendt, han fandt stadig anledning til at fremhæve folkekirkens lyse sider. Og det var ham en trøst, at han ikke ville komme til at opleve ændringen som præst. Men en nyordning har også fordele. Folk bliver nødt til at tænke sig om og træffe et valg. »Og en følge heraf kunne blive den, at hvis de valgte kirken – så ville de også gøre noget ved det, komme der mere, bl.a. for at få underbygget deres syn. Uafklarede spørgsmål med hensyn til kristendommen ville man kræve at få klaret. Diskussionen derom ville gå i gang . . . Og selv om den åndelige frihed inden for den fra staten adskilte kirke ville komme i fare, ville det måske ikke være af vejen at blive nødt til at slås for den. Ungdommen skal i hvert fald nok have ret i, at alt ikke kan blive ved at gå på den gamle måde. Så falder vi alle i søvn – kirkelig

---

[5] Lovforslagene, se Ft. 225, 613, Till. A 849 og 227, 646, Till. A 961. Bodil Koch, Ft. 670. Debatten om tvungent borgerligt ægteskab, se især KD fra 21/10 og DKt, her støtte fra flere grundtvigske, og ledere i dagspressen, samt Orla Møller i Verdens Gang 293.

set« (Årsskrift fra Båring Højskole 1968, jfr. Thanings kommentar, Hjskbl 1969, 71).

Kaj Thaning havde iøvrigt bemærkninger til »ungkirkelig side (også et ungdomsoprør)«, fordi man der faktisk støtter de politiske ungdomsforeninger ved at hævde at kirken lider under »statens omklamring«. Det var forkert. »Staten er der for at værne friheden«. Det gælder den danske folkekirkepræst og det gælder kirkens medlemmer. Ingen kan som dem »påregne en offentlig støtte . . . når de tager et eller andet frit initiativ, køber en kanon og begynder for sig selv inden for folkekirkens ramme«. – Herfra er ikke så langt til den sidste begrundelse, som provst Dickmeiss angav for sin formodning om, at folkekirken synger på sidste vers: Flertallet af den kirkelige ungdom på 18–30 er i virkeligheden enigt med de politiske ungdomsforeninger. Modsat de kirkelige partier og organisationer, for slet ikke at tale om præsterne, ser de unge i »folkekirken som statskirke en anakronisme, noget håbløst fortidigt« (KD 10/12).

Den utilfredshed manifesterede sig klart på en konference i Haslev, »Mini-Uppsala« – »sommerens begivenhed i dansk kirkeliv« (Johs. Aagaard). Den har sin forhistorie (jfr. også VI 681). Under forårets drøftelser om det økumeniske arbejdes status herhjemme stillede universitetslektor dr. theol. Johs. Aagaard kritikerne af arbejdet overfor det alternativ: Vil I en officiel ordning med den følge, at der kommer bevillinger til arbejdet, og hvorunder de ivrige nok også finder arbejdsmuligheder – eller vil I fortsat sidde og bremse det hele? I så fald må vi tage ansvaret på os og geare radikalt om, skifte fra det hidtidige slæbegear, bestemt af at alle skulle være med, og gå til sagen; det kræver de mange uløste opgaver (KD 13/3).

Der kom ikke svar herpå, hvad der vel også blev forstået som et svar, og man tog fat. Appeller til de kirkelige ungdomsorganisationer om at gå igang som ansvarlige kristne fandt genklang hos lederne; der var iver for at handle, uden at spørge ministeriet og præsterne, og man kunne ikke nøjes med »en bovlam, officiel kirkestruktur« (t.eks. Kirken på Vej nr. 3, KD 11/5).

Bag Mini-Uppsala stod et imponerende antal kirkelige organisationer, også mere vidtspændende som Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer og Kirkefondet ved 15. april-udvalget, og 4–500 deltagere mødtes i juli i Haslev. Her skete mangt og meget. I en udtalelse fordrede man større statsstøtte til u-landsarbejdet

(og på et eftermøde gik man selv foran ved at forpligte sig til en frivillig u-landsskat; 130 meldte sig i Haslev, det blev siden til 470, Sjt 19/11); der var gudstjeneste-eksperimenter og man sled med det egentlige problem, hvad kirken idag skal bruges til, »det hele aktions-orienteret«. En anden udtalelse gik ind for studenter-præster og »miljø-præster til dækning af det behov, der opstår i et eksplosivt, moderne samfund«. Stemningen var præget både af stærk kritik af de utålelige vilkår i folkekirken, som hindrer den i at være kirke, og af vilje til at omsætte kritikken til positiv reform, »så reformationen måske omsider kan begynde her i landet og kirken kommer til at fungere for andre, ikke bare for sig selv«, fandt Johs. Aagaard [6].

Der var stærke ønsker om at organisationerne skulle fortsætte samarbejdet. Og der er både planer om kirkedage i sommeren 1970 og om et Menighedsinstitut, bl.a. til at koordinere organisationernes lederuddannelse (Episkopet nr. 3, KD 1/8, 28/12). Arrangørerne var ikke i tvivl om, at mødet ville møde ubetingede afvisninger ude omkring. Også deltagere havde dog kritik, således Th. Græsholt (Sjt 26/7) og sekretær Karl Erik Wienberg, DMS: Den megen beklagelse over præsterne kan skyldes, at folk tror at de skal have præsternes velsignelse, før det de gør er kirkeligt. Jeg fik også for-

---

[6] MrBl 195 ff., om mødets forberedelse se Kirken på Vej og Episkopet nr. 2, FlA 20/7 – om forløbet KD 26/7 ff., Nyt fra Kirkefondet jan. 69 og DMbl 255. Om stemningen: Ager Sørensen: Trætheden over den ukvalificerede folkekirke mærkedes stærkt (Episkopet nr. 3); Wienberg: Ungdomslederne gav udtryk for en for mig forbavsende bitter holdning overfor »kirken« (DMbl 260), samt Sjt 26/7. – Om vurderingen af mødet t.eks. Gunnar Hermansen: Det mest igangsættende og inspirerende, jeg har været med til i årevis (Nyt fra Kirkefondet jan. 1969); jeg er ikke i tvivl om, at her er begyndt noget virkeligt nyt, alene fordi man har kunnet arrangere mødet i fællesskab, måske kommer organisationerne til at føle sig som en enhed og opdager sig selv som udtryk for kirkens tjeneste (KP 6/8). Endvidere Ole Bertelsen på DMS' repræsentantskabsmøde: Her fandt forskellige mennesker sammen i klare, kontante overvejelser af, hvad de selv kan gøre og få andre til at gøre; her er og må DMS være med (KD 18/10). – Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer måtte høre for, at den ved at være medindbyder havde overskrodet grænsen mellem de rent praktiske gøremål, der samlede medlemmerne, og vovet sig ud i himmelstormende gøremål ved at bakke noget op, der kun kan interessere missionsfolk og højkirkelige (Lilleør, KD 21/11). Bestyrelsen replicerede, at foreningen ikke havde engageret sig privatkirkeligt, den stod hverken bag resolutioner eller andre aktiviteter. Når foreningen havde stået som medindbyder, var det »fordi vi anser det for vor opgave at være med i dette og andre foretagender som observatører«, KD 14/1 1969.

nemmelsen af, at der ikke så meget trænges til ændret lovgivning, snarere til en erkendelse af, at lægfolk lige så meget er kirke, som præsterne er det (DMbl 260).

1968 begyndte med endnu hidsigere undsigelser af strukturkommissionen, nu foranlediget af forslaget vedrørende det mellemkirkelige arbejde, og med opfordringer til den kommende kirkeminister om at sende kommissionen hjem (jfr. VI 671). – Yderligere opirret var modstanderne over hjemlige oplæg til Verdenskirkerådets møde i Uppsala, som også kunne skabe undren på mere forstående hold (DKt 72, 86, KD 4/3). – Man ville ganske simpelt være fri for at høre mere fra den kommission, kunne det hedde (Ole Rydal, MrBl 15), selv om de der ikke var repræsenteret i den, »hovedparten af folkekirkens medlemmer«, glædede sig over, at deres interesser ville blive tilgodeset af Folketingets partier (Otto Paludan AAST 25/2).

I den situation blev højskoleforstander Fog Pedersen kirkeminister. Udspurgt om stridsspørgsmålene afviste han at tage stilling (KD 3/2, Berl. Tid. 11/2), vel vidende, at han nok overtog et lille ministerium, men det, som havde de fleste spinatbede. Man skulle altid tænke sig godt om, en kirkeminister måtte dog tænke sig ekstra godt om. Og strukturkommissionen havde han ikke planer om at sende hjem (SjT 24/2). Den 21. marts var betænkningstiden til ende. Med akklamation fra folkekirkens venstre og massiv opbakning fra venstrebladene og den radikale presse tildelte ministeren kommissionen uduelighedsattest; det forblev ret dunkelt om det var for at stoppe den helt eller begrænse dens virke ganske væsentligt. Regeringen bifaldt, at kommissionen blev bedt om at gøre sig færdig i løbet af et vist tidsrum. Det var, hvad der var tale om, ikke at nedlægge den (Hartling KD 23/3).

Det endte med, at kommissionen fortsatte. Arbejdet skulle afsluttes med én samlet betænkning, centret om sognestrukturen, og det skulle fremskyndes, hvad kommissionen selv forud havde sat sig for. Ministeren tilsagde kommissionen »al mulig« saglig bistand fra ministeriet. 3 medlemmer trådte dog ud, inden arbejdsvilkårene var afklaret: domprovst Bøgh uden tiltro til, at der kunne opnås noget overfor en departementschef med en så autoritær, statskirkelig indstilling, menighedsrådsforeningens formand, Knud Frederiksen (MrBl 72, 144, 178) og pastor Møllerup, fordi opgaver var skåret bort, som særligt havde tiltrukket dem. Senere fulgtes de af den ene af Præsteforeningens repræsentanter, Bertil Wiberg. Han

fandt, at kommissionen tolkede ministerens retningslinier for det fortsatte arbejde for vidtgående[7].

Der forblev så vidtgående divergenser om, hvad der var sket. Dele af regeringspressen forklarede og forsvarede, det kirkelige venstre omtalte kommissionen som død, mens sognepræst N. H. Gadegård forgæves henstillede til venstrepressen at orientere læserne om, at kommissionen fortsatte, fordi ministeren havde bedt den om det (KD 5/4). Sognepræst Johan Klejs forstod det skete sådan: Det var lykkedes at bibringe offentligheden en fornemmelse af, at kommissionen i al gedulghed forberedte en kirkepolitisk revolution. Aldrig har man hørt mage til vrøvl. Der er snarere tale om et grundtvigsk tyranni, udgående fra Askov og Rødding – ikke et bevidst tyranni, men bestemt af uvidenhed om, hvad der egentlig foregår i folkekirken, fordi man måske lever i en romantisk drøm fra forrige århundrede (e. KD 25/4).

Om betydningen af det kunne vurderingerne også være ret forskellige. Biskop Dons Christensen, der havde forholdt sig ganske tavs i årets første måneder, havde lært at kommissioner var en håbløst forældet arbejdsform; de puster problemerne op, standser lovgivningsarbejdet og fristes let til at betragte sig som kirkedage. Det gælder om at fremme folkekirketanken. Og her kan enhver gå til kirkeministeren med begrundede forslag og bede om at få det gjort til lov, og til Folketingets medlemmer og sige at det er forhold, der må lovgives om (DKt 276, Hjskbl 347). Den Koch-ske kommission hører fortiden til, fandt pastor Th. Heick, nu må vi drøfte de strukturproblemer, som mere og mere presser sig på (Hjskbl. 724). Men Folketinget er blevet forsigtigt, mulighederne for at komme med tilkendegivelser er forpassede, også om de reformer man på venstre fløj nu er ved at finde nødvendige, mente Jørgen Bøgh. Vist var den statskirkelige fløj styrket, det var blot ikke tanken om Folketinget som kirkens øverste myndighed, der havde vundet, men det departementale embedsmands-

[7] KD 27/4, PrfBl 257, jfr. foreningens 2. repræsentant, Riishøj 295. Tve-tydigheden i ministerens skridt, se dagspressen 21/3 og DKt 7/4: »Strukturkommissionens endeligt«, 124. Det er ganske uoverkommeligt at bringe henvisninger eller nok så interessante citater fra nyhedsstof og ledere i tiden indtil 30/4, hvor kommissionen bestemte sig for at fortsætte. Om Bodil Kochs enighed med ministeren, se venstrepressen 21/3; hele 2 dementier blev forbigået i tavshed, se KD 26/3 og 30/3. »Jeg er kommet mig over mit lille chock over ministerens udtalelser,« sagde Bodil Koch. »Jeg er jo selv ikke ukendt med nu og da forhastet at fremsætte betragtninger, der kan hælde har været en smule uovervejede.«

styre. Man er ganske henvist til de ideer, som må opstå hos departementschefen. Herved er der rejst en militant kirkelighed, som føler sig stærkere bundet til økumenisk arbejde end til det folkekirkelige fællesskab. Det frivillige lægmandselement er grundigt henvist til en hobbyvirksomhed for pietistiske aktivister, mens de adfærdsvidenskaber, som kunne have brudt kirkens miljøbundethed, er afvist (jfr. her om præsteuddannelsen, p. 266). Den store midterblok, som holder af den modsætningsfyldte danske folkekirke og håbede på en stilfærdig strukturændring, er kommet i klemme mellem de målbevidste logikere på yderfløjene (AASt 24/11).

Sidst på året forlød det, at arbejdet med kommissionens hovedopgave, sognestrukturen, var ved at tage form. Da det havde knebet ministeriet at afse tilstrækkeligt med bistand til kommissionen, frafaldt ministeren sit krav om en tidsfrist for arbejdets afslutning (KD 6/12).

Lettere håndterlig var den arv, som Fog Pedersen direkte overtog fra forgængeren, Orla Møller. Af 3 kirkelige lovforslag (jfr. Folketingsårbogen 312 ff.) behøver kun en ændring i menighedsrådsloven omtale her. Ministeren ønskede bemyndigelse til at fravige lovens ord om, at ledige præsteembeder skal opslås »snarest muligt«, når særlige grunde taler for det. På den måde kunne der dels gøres noget »effektivt« for at få en rimeligere arbejdsfordeling mellem for små landpastorater og uoverkommeligt store byembeder, dels kunne den truende præstemangel afbødes. En del embeder ville komme til at stå ubesat indtil videre, og der blev tid til at forhandle om sammenlægninger og gennemprøve dem forsøgsvist. Der skulle ikke laves en samlet, rigoristisk plan, man ville lempe sig frem, når embeder blev ledige. Alle bisperne, undtagen en, havde givet forslaget tilslutning.

Orla Møller forsikrede sin efterfølger om, at han ikke skulle komme til at vandre alene i de kirkelige spinatbede, han her begav sig ud i. Han var ganske indforstået med, at der ikke blev lavet en helhedsløsning, men man måtte nå noget. Skete det ikke, kunne det blive nødvendigt med »andre metoder til at få nogle flere af de mere eller mindre overflødige små embeder . . . lagt sammen til rimeligere arbejdsbyrder«. Også SF kunne have ønsket mere gjort, men ministeren fik »umådeligt stærke og frie hænder«, fandt Morten Lange. Konservative[8] og Venstre var ilde til mode ved

---

[8] Den konservative Burgdorf benyttede lejligheden til at efterlyse en gennem-

forslaget, men erkendte dets nødvendighed. De betingede sig, at der blev forhandlet med menighedsrådene, før man undlod opslag. Det og endnu en ændring blev opnået, – som en indrømmelse til de betænkelige – blev loven gjort tidsbegrænset efter udvalgsbehandling (Folketingsårbog 314, forslag fremsat 15/2, behandlet 8/3, 24/4, 26/4). Denne viste også, at der i Folketinget var ønsker om, at lovgivningsmagten udarbejdede en sognereform, svarende til kommunalreformen (KD 4/4, MrBl 95). Fog Pedersen gentog dog stadig, at man ville lempe sig frem, men ændringer – måske også fire-sogns-pastorater – var nødvendige (Vestkysten 15/5, JyPo 29/9, Aalborg Stiftstid. 22/12).

Det er karakteristisk, at den lovændring, som »vil få langt dybere indgribende virkninger på danske landpastoraters struktur end nogen anden kirkelig lov i vor tid« (Henning Høirup), heller ikke uden for Folketinget rejste større debat. Kun enkelte gav udtryk for betænkelighed [9]. Og selv folk, som før havde vendt sig meget stærkt mod den slags rationaliseringer i kirken, tav nu, ja kunne bebrejde myndighederne, at de ikke havde taget fat noget før »i stedet for at tage ukvalificeret arbejdskraft ind« (Karlum, Berl. Tid. 21/4).

Foruroligelse var der blandt præster – men over antallet af ikke-teologer, der blev præster: Det kunne se ud, som om sagkundskab ikke længere var nødvendig, endsige respekteret i kirken. Og denne tilgang kunne rokke ved præsternes lønmæssige placering, og det kunne igen skade tilgangen til det teologiske studium [10]. Det for-

---

gribende revision af menighedsrådenes arbejdsområde, med de »altfor snævre og på mango måder utilfredsstillende arbejdsvilkår« (2560). Ministeren svarede, at det med urette var tillagt ham, at han ville begrænse rådernes arbejde, tværtimod var det modsatte tilfældet (2562). Og på menighedsrådsforeningens årsmøde udtalte Fog Pedersen, at han fandt det helt meningsløst, at menighedsrådene ikke frit kunne disponere over rådighedsbeløbet (MrBl 157), en fornuftig løsning var på trapperne (KD 17/6).

[9] Lindhardt JyPo 30/3 og W. Reiss: Menighedsrådene kan blive så kede af vakanceordninger, at de til sidst går med til hvad som helst for at få en præst – og sammenlægninger sker uden at rådene har modsat sig det (KD 20/3). Menighedsrådsforeningen tog sagen roligt, men ønskede at rådene skulle høres og en tidsbegrænsning af loven (MrBl 95). Sagen synes ikke at have været for på præsteforeningens repræsentantmøde, PrfBl 269 ff., 785 ff.

[10] Jfr. PrfBl 271, 728, 789 ff., 1969 12. Om despekten for teologien, se Johs. W. Jacobsen i Ribe stift dec., og Bent Noack i Haderslev stiftsbog 16 ff. Menighedsrådsforeningen, se MrBl 141.

slag til ny lønningslov, som kirkeministeriet fremsatte, men som standsedes sammen med en nyordning af embedsmændenes forhold, kunne nok give bange anelser[11].

Menighedsrådene mærkede endnu i 1968 ikke meget til følgerne af lovændringen. Tallet på nedlagte embeder blev ret beskedent, og landsognene blev ikke ene om at undgælde, i København blev der for anden gang nedlagt et embede. Men bisperne begyndte at forberede menighedsrådene på det, der forestod. Det var noget aldeles nødvendigt, ikke ondsindet regereri. Allerede førte forhandlinger om sammenlægninger viste, at dér var forståelse, omend det navnlig kneb i sogne, hvor præstegården lå[12].

Det fremtrædende træk i den offentlige drøftelse blev meget snart, ikke hvor lavt man ideelt set burde sætte folketallet pr. præst i byerne (jfr. først på året Schiøler 3-4000 (DKt 162) og Leer Andersen ca. 2.000, e. KD 9/5), men hvor højt det var muligt at gå på landet. Der skulle ikke skabes mammut-sogne, forsikrede biskop Høirup, mens biskop Dons Christensen var betænkelig, hvis en præst skulle betjene mere end 2 sogne.

I november kom der så en skarp debat om, hvorvidt der overhovedet er præstemangel eller ej? Anledningen var et nyt initiativ fra kredsen omkring Det økumeniske Center i Århus, hvor der blev etableret en teologisk undervisning for ikke-teologer (PrfBl 642). Præsentationen af planerne efterlod tvivl om, hvorvidt sigtet var at uddanne præster eller en slags mellem-teknikere eller medarbejdere til kirkeligt arbejde. Og initiativtagerne fik læst og påskrevet fra mange sider, skarpest dog af biskop Erik Jensen.

Der var oppisket en panikstemning ved en urigtig tale om præstemangel, mente Erik Jensen. Planen her var et nyt udslag af den tiltagende nedvurdering af en grundig teologisk uddannelse, uden hvilken en folkekirke ikke kan bestå. Men der var jo præster nok, hvis man accepterede det »fornuftmæssigt velbegrundede« krav fra kirkeministeriet om 2.000 mennesker pr. præst på landet, 5.000 pr. præst i byen. Over hele landet kunne man i løbet af 10 år nå til

---

[11] PrfBl 269, 786. KD: »Sjældent har man set et forslag til lønningslov, der har stillet danske præster så dårligt i forhold til andre akademikergrupper . . . at man i dette tilfælde er oprørt på standens vegne, or til at forstå«, leder 20/4 jfr. 19/4 ff.

[12] Henning Høirup JyPo og KD 23/3, Medd. fra Århus Stift 9 ff., Dons Christensen JyPo 8/11, Ribe Stift dec., Haldor Hald Stiftsbog Lolland-Falster. Jfr. August Roesen MrBl 265.

at spare 200 præster, når man gik ud fra en ny synsvinkel, ikke fra hvor mange embeder der er, men fra hvor mange embeder, der har krav på en præst. I Ålborg stift var man igang med drøftelser herom, men det var ikke noget der jagede[13].

De her nævnte tal syntes godtaget af de andre biskopper, men med tvivl om, hvordan de lod sig realisere. (Arbejdsbyrderne bliver for store, mente biskop Schiøler dog FIA 2/12). De var enige om, at der var præstemangel. Det var noget vrøvl at hævde andet, svarede biskop Hald, der også måtte beklage, at Erik Jensens artikel vanskeliggjorde de forhandlinger om sammenlægninger, som bisperne stod overfor i alle stifter[14]. Kirkeministeren var ikke helt så sikker på, om der var præstemangel, hvis arbejdsbyrderne kunne fordeles bedre. Kunne man med ét føre tallene 2.000 og 5.000 igennem, så var der 126 præster i overskud. Men det var noget, der måtte tage lang tid (Aalborg Stiftstid. 22/12).

Når debatten blev hed, så lå vel endnu et forhold bag, ikke blot den betænkelige tilgang af ikke-teologer, men også spørgsmålet om det var nødvendigt, endsige ønskeligt, med en nyordning med en slags mellem-teknikere eller kateketer[15].

[13] JyPo 2/11. Erik Jensen føjede siden til, at han havde måttet bøje sig for et krav fra kirkeministeriet; sogne med over 1.000 indb. kom nu i farezonen. Om hele debatten se især JyPo og AAST, samt PrfBl og KD fra 3/11. Om resultatet af forhandlinger mellem Erik Jensen og Johs. Aagaard og Poul Nepper-Christensen se KD 28/12, PrfBl 1969, 46.

[14] KD 9/11 og AAST 10/11, hvor bisperne syntes enige om at ønske en stramning af lovbestemmelserne om lægfolks adgang til præstegerningen. Alene biskop Schiøler syntes forstående og ønskede en uddannelse af de ikke-teologer, som nu engang bliver præster. – Debatten om præstemangelen drejede sig ikke blot om den aktuelle situation, men blev mere svævende, fordi det også lod sig diskutere, først om der i studietiden sker et frafald blandt teologer større end andre steder? dernæst om hvormange af teologerne, man kan regne med bliver præster, og sidst hvorvidt der ud fra de sidste års tilgang til studiet kan siges noget om tilgangen i de kommende år (KD 24/10, 12/11, 15/11, PrfBl 695, 778). Som et holdepunkt for debatten offentliggjordes den her p. 218 meddelte undersøgelse. – Årets brutto-tilgang til det teol. studium faldt til 101; Århus holdt sin andel, mens tilgangen i København gik ned og blev den mindste. I årets løb mindskedes antallet af præster: 42 teol. kandidater, 7 lægfolk (missionær, førstelærer, skoleinspektør, adjunkt og 3 kordegne), 2 »anerkendt kvalificerede« (missionssekretær, landbrugs-kandidat) og 9 nedlagte embeder modsvarede 64 ledige embeder (dødsfald og afsked; universiteterne tog 4 fung. præster og afgav 1, højskoler afgav 2, mens seminarierne tog 1) og 11 nyoprettede embeder.

[15] Jfr. her VI 669 og Johs. W. Jacobsen KD 21/11, Otzen FIA 23/9, leder

Hvad kirkebyggeriet angår satte den nye lov sine første frugter, endnu bygges der dog kirker efter de gamle bestemmelser. I Københavnsområdet indviedes 3 kirker (Søborgmagle, Buddinge og sidste etape af Strandmarkskirken) og en vandrekirke. Yderligere blev det til Halskov kirke i Korsør og Grundtvigskirken i Esbjerg, mens en enkelt mand sørgede for opførelsen af Pinstrup kirke.

Næsten alle steder er det nu menighedsrådene der optræder som bygherrer; men den nye lov er ved at få andre virkninger, flere kirker tænkes udvidet med de lokaler, den nye lov åbner mulighed for (KD 27/11, Kirkefondets årbog 40). Derimod modsætter kirkeministeriet sig, at menighedsrådene lejer menighedslokaler (KD 2/9). Men i København forhandler ministeriet med Kirkefondet om den administrative forenkling, at menighedsrådene overtager administrationen af de tilhørende menighedslokaler, mod at Kirkefondet i stedet for ejendomsretten dertil får en tilbagefaldsret (KD 15/10, årbog 58). Med i det billede hører, at konfirmandstuer i præstegårdene på landet udvides, så de bliver små mødesale (SjT 1/3, 1/10, KD 28/12; forbud Roskilde Landemodeakt 18).

Det rejste megen modsigelse, da pater Martin Drouzy rejste en – trods ihærdig opbakning fra Information væsentligst teologisk præget – debat om berettigelsen af fortsat kirkebyggeri: Holdt man inde, så blev der penge til mere tiltrængte formål, man stoppede angrebene på kirken for at være til for sin egen skyld og navnlig opnåede man at gudstjenesten fik en helt ny stil, hvis den blev henlagt til profane lokaler. I stedet for at være en kultisk handling ville den blive mere naturlig i en sækulariseret tilværelse (Information 8/3 ff., 13/5 ff., KD 18/3 ff.). Nævnt er så det almindelige røre, som kirkeprojekter rejste 2 steder i Københavns omegn. Men heroverfor enedes man kønt, en folkekirke må bygge nye kirker (DKt 100, 112). Mange kirkebyggere kunne dertil føje, at det man bygger er arbejdscentre, der bruges alle ugens dage (KD 15/3, 29/3, 15/10, Kirkefondets årbog 42).

Kirkefondet er stadig formidleren ved meget kirkebyggeri, og inddrages i udviklingen på Grønland. Dets plan om en stor fælles arkitektkonkurrence for de 20 kirker, der skal bygges ved Køge Bugt, faldt på modvilje fra nogle menighedsråd. Det er også gået med i overvejelserne om strandkirker. Med fuldmagt fra årsmødet

i år satser det ikke mindre på det oprindelige program, hvordan evangeliet bringes ud til mennesker (årbog 60, 55).

Den nye ministers stilling til studenterpræster blev prøvet, da Danske Studerendes Fællesråd kom med ønsket om en ordning – endnu inden sindene var faldet til ro efter røret om strukturkommissionen. Fog Pedersen var ingenlunde imødekommande [16]. Overfor et fortsat pres lovede ministeren en debat i Folketinget til efteråret. Ønskede det en ordning, så kom den (Berl. Aften 18/6), og han orienterede regeringen om sin holdning (Berl. Tid. KD 19/6).

Men er Venstre så enig, som det ser ud til, spurgte Kristeligt Dagblad? Tør man ikke give udtryk for uenighed (25/6)? Det fik svar fra Frederiksborg Amts Avis, om ikke at politisere den sag, for der var ikke enighed i nogen af partierne (e. KD 3/7). Den kirkelige debat var stort set til at forudse. Biskop Dons Christensen begrundede sin modstand med, at den slags frikirkelige ordninger kun kunne laves i folkekirken, hvis studenterne dannede valgmenigheder (KD 14/6), mens biskop Holm fandt, at det var en tilsnigelse at afvise studenterne under henvisning til andre faggrupper (KD 25/6).

Den lovede folketingsdebat lader endnu vente på sig. I august meddelte dagspressen derimod, at ministeren og biskop Leer Andersen var enedes om, at der skulle oprettes et 4. præsteembede ved Lundtofte kirke, under hensyn til indbyggertallet, der nærmede sig 17.000 (Berl. Aften 28/9, KD 30/8 f., jfr. KP 3/9). Året gik dog til ende uden at der også herom spurgtes yderligere.

---

[16] Studenterne foreslog en ordning, hvor de fik indflydelse på, hvem de fik som præster; de var ikke bundet lokalt og kunne ikke påregne forståelse fra menighedsråd, sådan som i Trinitatis sogn i København. Erfaringerne dér og ønskerne fra Lundtofte og Århus viste, at der var behov for studenterpræster (KD 4/5 ff.). Ministeren kunne ikke godtage, at studenterne stod i en særlig situation, men kædede spørgsmålet sammen med en almindelig miljøpræsteordning, og det fordrerede lovændring. Som sin forgænger følte han sig også bundet af hensynet til strukturkommissionen, der arbejdede med den sag, og ville ikke lave flere forsøgsordninger. Han forundrede studenterne (og andre) med en bemærkning om, at ville de i kirke, så var der tomme stole nok. – Ministeren mødte på ny stærk modsigelse og havde på ny Venstrepressen og radikale blade bag sig; debatten førtes intenst ind i juli, blussede siden sporadisk op (AAsT 13/10, Berl. Tid. 12/11 f., 24/11), vedligeholdte først af ministerens tavshed, siden af hans udtalelser: Der kan ikke afses 15–20 præster, og andre, skuespillere og varehuse, kan komme med lignende ønsker. Ud fra erfaringer i sin egen studietid var han tvivlende overfor værdien af at give akademiske miljøer egne præster (Vestkysten 15/5, Berl. Aften 15/6, JyPo 29/9, MrBl 156).

Først i maj afsluttede pastoralseminarieudvalget sit arbejde. Forunderligt nok var der enighed (jfr. VI 674) om en ordning, der afhjalp de væsentligste klagepunkter. Udvalget foreslog en 12-måneders uddannelse: Først et orienteringskursus på 3 uger, hvorefter kandidaterne ordineres og efter eget valg tilknyttes en præst, under hvis vejledning de gør lønnet tjeneste. Denne praktikanttjeneste afbrydes af 2 kurser, hver af 4 ugers varighed (under Pastoralseminariet, der med tiden skal have en afdeling i Århus). Udvalget frarådede nemlig at vende tilbage til en ordning med kurser i studietiden, hvor stoffet let blev uaktuelt og overskygget af studiernes eksamensfag. Det var tanken at give pædagogik og sociologi en fremtrædende plads, på bekostning af de hidtidige fag, psykologi og psykiatri dog undtagne (Betænkning nr. 498). I næsten alle detaljer havde forslaget fundet støtte i strukturkommissionen (KD 5/11 jfr. KP 3/9).

Forslaget var imidlertid lagt til side, allerede inden det var offentliggjort (jfr. kvælningen i PrfBl 30/8, 489 ff.). Sagen blev afgjort ved drøftelser mellem ministeren og bisperne[17], inden debatten derom endnu var kommet igang (jfr. dog PrfBl og KD 5/11, 8/11). Ifølge de fremkomne oplysninger faldt forslaget på, at det ikke gik an at forlænge studietiden i en tid med præstemangel, men også på uvilje mod den forudsatte nye ordinationspraksis (KD 3/9, 6/9, jfr. Dons Christensen PrfBl 509), uden at alle derfor helt henlagde spørgsmålet om, hvordan en forsvarlig præstuddannelse må være (Westergaard Madsen PrfBl 557, Johs. W. Jacobsen KD 21/11). I stedet fandt et forslag fra departementschef Roesen sympati hos både minister og bisper. Det betød, at der ved begge universiteter kunne følges kurser i studietiden, derudover skulle præsterne tilpligtes at følge andre kurser, overvejende af pastoralteologisk art, i de første år (KD 6/9, 24/9, PrfBl 559).

Det var ikke den teologiske debat Tyge Dahlgaard vovede sig ind i, han havde blot fået nogen tid foræret og brugte den også til den gode syssel at søge Herrens Hus og til at meditere: »Her mærkede man ikke meget til sjælens nød i det valg mellem godt og ondt, som vi alle bliver stillet overfor, og som er det væsentlige i vort liv«. Er vore præster blevet tilskuere, fordi deres tilhørere

[17] Næsten ubemærket – og ganske ukommenteret – udvidedes i forsommeren traditionen med halvårslige bispe-sammenkomster. Da der efterhånden er flere problemer på dagsordenen, end der kan afvikles under januar-mødets drøftelser med minister og departementschef, så indbød ministeren for første gang bisperne til forhandling, efter deres ønske (KD 6/1).

stort set har lagt livsproblemerne bag sig? Eller er vor præsteuddannelse for ringe, spurgte han (Berl. Tid. 16/6).

Også vedrørende det teologiske studium overvejes ændringer, og heller ikke her går noget nemt. Års arbejde mundede ud i et forslag med en deling af studiet, først en mere kursuspræget undervisning, sidst et helt frit studium og med nogen valgfrihed af fag (KD 23/4). Det blev stoppet, da 8 professorer var for, 8 imod, (heraf de 7 fra København). Situationen kompliceres ved krav om medindflydelse fra både studenter og amanuenser, som havde arbejdet med på forslaget, og nu måtte se til, at det faldt (KD 20/5ff., Berl. Tid. 2/6). Et nyt forslag fra København skulle jævne ud, men afvistes i Århus, der talte om at lave sin egen studieordning (KD 25/5 ff., 12/6, 22/6), nye udspil ventes dog (KD 24/12).

Så var der helt anderledes enighed, da administrationsudvalget afgav sin anden og sidste betænkning (29/4, nr. 495). Den lagde op til den mest omfattende administrative forandring siden 1922, sagde formanden, biskop Schiøler (SjT 26/9, jfr. KD 11/5, Roskilde Stiftsbl. 72). Uden at inddrage offentligheden havde man arbejdet med det mindre kontroversielle stof, en overgang dog ikke uden genvordigheder – indtil strukturkommissionen meldte om uoverstigelige vanskeligheder med kirkeministeriets embedsmænd (KD 29/3, KP 20/8).

Sigtet var decentralisering og forenkling, udvalget var ikke i tvivl om berettigelsen heraf. Og en lettelse af ministeriets arbejdsområde var også »en nødvendig forudsætning« for at det fik tid til sin hovedopgave, »en forsvarlig forberedelse af den omfattende revision af den kirkelige lovgivning, som efter alt at dømme må blive resultatet af det vidtspændende kommissionsarbejde, som finder sted i disse år, såvelsom af de kommende års ændringer i landets kommunale inddeling og øvrige struktur« (14). Den 2. betænkning anviste muligheder for arbejdsdeling mellem ministerium og stiftsøvrigheder, mens den 1. lagde afgørelser fra stiftsøvrigheder ud til provstiudvalgene. Her samordnes budgetterne fra de mange menighedsråd i en stor-kommune [18]. Det forudsætter præcisere

---

[18] Det var et hovedproblem, for erfaringer bl.a. fra København viste, at menighedsrådene med fælles ligning for større områder kunne glemme ansvaret for det økonomiske fællesskab. Udspurgt om etableringen af en art kontaktorgan havde Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer svaret, at det ville være nyttigt, men de burde kun have »rådgivende myndighed, således at det ikke ind-

bestemmelser om valg og arbejdsform. Og det øgede arbejde betyder, at de større provstier må deles, ligesom der må ændres grænser, så sognene i én stor-kommune kommer til det samme provsti.

Betænkningerne fik en overvejende venlig og forhåbningsfuld modtagelse (KD 21/3, Sjt 22/3, PrfBl 208, 547, KP 30/4, 20/8), men dog skarp kritik fra dommer Ehrenreich. Forslaget brød ikke med den bestående tilstand, hvor kirken administreres af lokale statsorganer, under kirkeministeriets nøje overvågen. Det folkelige element indrømmes mest indflydelse på mere rutineprægede sager, mens de overordnede har afgørende indflydelse på menighedernes selvbestemmelsesret (MrBl 1969 6ff., tilsv. Dansk Kirkeliv 122).

I trontalen lovedes det, at der ville blive overvejet ændringer på grundlag af udvalgets forslag (Ft 40). Biskop Schiøler vidste, at det ville tage tid, og var enig med kirkeministeriet, som ventede en provsti-reform, når der var større klarhed over den kommende kommunale inddeling (Sjt 26/9, 12/1 69, KD 25/7, 22/10), mens biskop Dons Christensen rejste spørgsmålet om betydningen af, at også pastorater deles af storkommuner, det skete i mindst 10 tilfælde i Ribe stift (JyPo 24/12). Imens slår det hist og her gnister mellem menighedsråd og kommunalbestyrelser, som også har magt til at bremse oplæg til nyt kirkebyggeri og kunne finde på at bruge den[19].

Vedrørende feltpræsteordningen forlød det, at regeringens sparebestræbelser nu vil udskyde gennemførelsen »i hvert fald endnu et år« (KD 30/3). – Det mellemkirkelige Råd erklærede sig tilfreds med Strukturkommissionens forslag, men fandt dog at udgifterne burde dækkes af kirkelige midler, ikke som kommissionens flertal af statskassen (KD 5/3). Men intet skete og de økonomiske vanskeligheder betød, at man måtte være tilbageholdende i arbejdet (KD 3/4 f.). Forhandlinger med ministeriet førte til et tilsagn om, at en af de 4 præster ved Københavns Domkirke med tiden kan fungere som sekretær, d.v.s. når et embede bliver ledigt (KD 31/12).

---

skrænker det enkelte menighedsråds myndighed». Da der også var praktiske problemer havde udvalget »ud fra det anførte« bestemt sig for at satse på provsti-udvalgene.

[19] Fyns Tid. 22/6 67, KD 26/2, Sjt 14/3 Mrbl 50. Undertiden truede kommunerne med at ligne på hvert sogn for sig, men det udelukker 4 kirkelige lovforslag, ene småændringer undtagen en bestemmelse om, at der nu altid skal lignedes under ét – alt sammen begrundet af praktiske hensyn ved administrationen af kildeskatten, Ft. 1989.

– Under kirkeministerens besøg på Grønland blev ministeren og præstekonventet enige om, at Grønland får en »landsprovst«, ikke en vicebiskop – og om betydning af, at grønlænderne får indflydelse på valget af deres præster (KD 2/7).

Drøftelserne i Sydslesvig mellem danske og tyske endte med et tilbud fra Slesvig-Holstens Landskirke, hvilket sammen med en række fordele betød, at det danske kirkelige arbejde nu anerkendes, ikke blot er tålt. Tilbudet træder i kraft med tilslutning fra dansk side, og den kan ventes, for det vil være et betydningsfuldt skridt frem mod bedre arbejdsforhold[20]. Det bedste er, at vi er kommet på talefod med hinanden, kommenterede provst Hans Kvist. Det næste må være samarbejde under gensidig respekt for den anden parts egenart. Når overenskomsten træder i kraft, vil dansk kirkebyggeri nok ophøre (KD 18/12) – i så fald sættes der værdigt punktum med den kirke i Flensborg, som A. P. Møller havde skænket, og som blev indviet i 1968.

Kandidaterne ved bispevalget i Viborg bevirkede, at det ikke kom til en formelig styrkeprøve mellem retningerne. Sine skærmydsler havde det selvfølgelig. På Indre Missions opstillingsmøde samlede forstander Johs. W. Jacobsen det aldeles overvejende flertal – der blev af flere lagt vægt på, at han kunne samle stemmer udefra – højkirkelige pressede her på for at få opstillet en modstander af kvindelige præster og mødte med Indre Missions formand, Kr. Friis, som kandidat. På opstillingsmødet fik han 36 stemmer udaf 820. Fra den side fulgte nu en energisk kampagne for at stemme blankt ved valget. Johs. W. Jacobsen udnævntes efter at have fået 1108 stemmer, mens provst Morten Øllgaard fik 851. 15 stemmesedler var blanke[21].

Udfaldet rejste nogen spænding om de højkirkeliges stilling. Situationen var forlængst forudset og det spørgsmål fremsat til folke-

---

[20] Såvel danske (Kirkedagen FIA 24/5) som tyske var praktisk talt enige om at ønske et resultat. Ordningen betyder, at Landskirkens kirker i udstrakt grad stilles til rådighed for danske gudstjenester, og et kontant tilskud svarende til 4 præsters løn, det de tysksindede i Sønderjylland får fra dansk side. Mindretallets vilkår nord for grænsen var inddraget i forhandlingerne og her var ønsker, som svarede til de indrømmelser der blev givet i Sydslesvig, FIA 7/11 ff., 26/11, 4/12, 16/12, Grænsevagten okt.

[21] Jfr. stiftets dagblade og KD fra 21/2. Menighedsrådsforeningens formand, Knud Frederiksen, tog anledning til at rejse spørgsmålet, hvordan de ikke retningsprægede fik indflydelse (KD 15/3, MrBl 144); en række møder på provstiplan fremkaldte anklager mod I.M. for misbrug, MrBl 85, KD 13/3, 20/3.

kirken, hvordan man da ville forholde sig overfor teologer, som nægtede at lade sig ordinere af bisper, der havde ordineret kvinder (jfr. her V 617, KiInf nr. 1). Efter valget præciserede pastor Lund Pallesen holdningen sådan: De højkirkelige benægter kun gyldigheden af ordinationer, når det drejer sig om kvinder. Og hvad biskoppernes tilsyn angår, da får det »først for alvor akut karakter den dag, en eventuel kvindelig »biskop« vil give sig til at ordinere til præsteembedet i kirken. For den, der principielt ikke selv kan modtage vielsen, kan selvsagt heller ikke meddele den videre. Det må være konsekvensen af det embedssyn, vi fortsat ikke kan opgive«[22].

De højkirkelige erkendte selv, at de ikke havde fået det ventede gennembrud, og at det måske lod vente noget på sig[23]. Uden at gå nogen for nær kan det samme vist siges om kredsen bag Kirkens Ja og Nej (KiInf nr. 1, om Nyborg-mødet med 75 deltagere, se KD 29/4, KiInf nr. 3, iøvrigt drøftelserne på mødet året før ifølge KiInf 1967 nr. 9) og om Præstekonventet for Kirke og Theologi (KD 12/9). Men herfra er der fyret op under Indre Mission. Det er min bekymring, sagde Kr. Friis på årsmødet, at Indre Missions-folket lettroende eller godtroende går med til den teologiske salamitaktik, som skærer den ene skive efter den anden af det os åbenbarede og betroede ord, uden at vi lægger mærke til hvad der sker. Har vi først ofret Paulus, så er det kun et tids-spørgsmål, når turen kommer til Jesus selv (IMT 439 ff., KD 13/6). – Der er stadig folk som ikke kan opgive tanken om et Menigheds-fakultet (jfr. VI 480, 677). Men da en kreds appellerede til den kristne Menighed om støtte til dette led i en for kirken livsnødvendig kamp, formanede Kr. Friis vennerne: Vi kan ikke magte den opgave, så længe vi år efter år har underskud. Idag skal Indre Missions opgave gøres og dens medarbejdere have dagligt brød.

---

[22] Re-formatio 35, jfr. KiInf nr. 2. Om andres forståelse af de højkirkeliges vanskelighed, se Johs. W. Jacobsen KD 7/4, AAST 9/6, KP 25/6 contra debatten om Johannes Müllers ord: Jeg troede den sidste donatist i Danmark var død med Morten Larsen, KD 28/3, 13/4, 18/4, 24/4, 2/5.

[23] Det var Re-formatios 10-års jubilæum der gav Poul Ulsdal anledning til status: Idag er vore modstandere roligere end dengang, de har set, at vi ikke er så mange, som de troede. Det har knebet at samle de forskellige højkirkelige grupper; pionerer, der i årevis har stået isoleret overfor en kompakt modstand, er blevet for individualistiske. Men der vil komme nye folk med en mere ubesværet og selvfølgelig holdning end vor. Og da det, som vi tog kampen op imod, er blevet endnu mere udbredt og grovere, så har vi store muligheder. Blot bliver kampen mere langvarig, end vi troede, Re-formatio 36, jfr. 132.

Det andet er noget, som med tiden kan blive nødvendigt, i en konfliktsituation (IMT 653, jfr. 1969 20, KiInf nr. 4, KD 29/4, 13/6, 22/10).

Inter-grundtvigske forhandlinger – om teologi og forkyndelse, strukturproblemer og økumenik – afslører undertiden stærke spændinger, så meningsudvekslinger kunne få noget forbitret over sig [24]. Men hvor står de mange, som ikke eller sjældent tager ordet? Stilfærdigt forsøgte en række ældre præster at få samtale igang. Jeg synes tiden er moden til samling, skrev N. P. Nielsen således, vi grundtvigske trænger til at samles om en fælles opgave, og de unge tidehvervs-grundtvigianere trænger til sand og redelig oplysning om, hvad det grundtvigske er. Her kan det udvidede Liselund tjene som samlingssted [25].

9. juli kom den nye anordning om konfirmation (jfr. VI 674). Den foreskrev mindre hold (28 mod før højst 35, men opretholdt mulighed for dispensationer) og længere forberedelsestid (48 lektioner mod det tidligere »mindst 3 måneder«). Alderstrinnet bestemmes til 7. eller højere klasse og som en forudsætning for konfirmation nævnes »fortrolighed med folkekirkens gudstjeneste«. Forberedelsen skal finde sted i præstegården, kirkens konfirmandstue eller andet lokale, men om lokalets kvalitet og udstyr og tilsyn dermed bestemmes intet.

Udtalelser gav udtryk for nogen glæde sammen med skuffelse

---

[24] T.eks. Peder Bukhs anmeldelse af Vartovbogen: Kraftesløshed og forvirring, forældede synspunkter blandet med ufordøjet modernisme har vundet stort indpas hos grundtvigske lærere og præster (Friskolens Tid. 10/10); Riemann om Henning Thranes opgør i Liselundbogen med Tidehvervs-grundtvigianismen: Det føres intet øjeblik til bunds, fordi modstanderen aldrig tages alvorligt. Hvorlænge agter ledelsen på Liselund at plage folk med den thraneske »teologi«, der optager 2/9 af bogen (DKt 1969 52); Brandt Nielsens replik til Vagn Kvist: Gid vi da var mere blasfemiske og ugudelige, så kritisabel end aktivismen er; hellere det end en superteologisk, intellektualiseret rettroenhed, der taler nedladende og hånligt om »at være med på noderne« og andre ærekrænkende ting (DKt 1969 26).

[25] DKt 258. Jfr. Niels Petersens undren over den uhyre passivitet i nutidens forkyndelse. Ingen behøver at ængstes for, at Guds kærlighed ikke får sin plads, at hele frelsen er dens; men Gud handler ikke med mennesker som med stok og sten, spørgsmålet er også hvordan vi når frem til frelsen (DKt 218, 270 og samtalen med Otto Andersen og Bukh gennem flere nr.). Endvidere Fr. Schrøder: Vi skal vogte os for ensidighed. Jeg er selv knyttet til gamle grundtvigianere, der ikke var bange for at lade deres trosliv give sig udtryk i handling. Det jeg har advaret imod er, at aktivister vil have deres særegne arbejde betalt over kirkeskatten, for det må de samstemte kredse selv betale (DKt 69).

over, at der ikke var taget mere hensyn til det pædagogiske (KD 14/8, 21/8, 14/10, MrBl 158, 185, 223). Formuleringen om alders-trinnet begrundede biskop Holm med, at en rundspørge havde vist at den overvejende del af præsterne ønskede alderen hævet. Det kan lade sig gøre nu, omend skoleforhold og tradition nok hindrer det (KD 3/8, om aftale om ældre konfirmander i hele Gentofte efter forældreønske, se KD 13/9). Biskoppen forklarede præsterne i sit stift, at udtrykket »fortrolig med folkekirkens gudstjeneste« betyder deltagelse deri, i det omfang præsten fastsætter (KP 10/9), hvad der allerede var bemærket (Roskilde Stiftsblad 157, KD 14/8).

Bisperne fulgte anordningen op ved at udskrive en prisopgave sammen med det genoplivede Fællesudvalg vedrørende Kristen-domsundervisningen. Væsentligere end de ydre rammer for konfirmandundervisningen er dog indholdet, bemærkede biskop Holm. »Mange præster føler sig åbenbart i nogen grad ladt i stikken« her; de spørger og får ingen eller i alt fald ikke tilfredsstillende svar. »Der er ingen tvivl om, at . . . spørgsmålet trænger sig på med overordentlig stor vægt«, uanset at enhver præst selv må løse sine problemer kan man måske lære af andre (PrfBl 349, 661; Sjt 17/9). – Med inspiration fra Kirkefondet dannedes en ny serviceorganisa-tion og et arbejdsfællesskab, »Kirkelig voksenundervisning« på gan-ske bred basis (PrfBl 151, 746, MrBl 74, KD 1/6, 11/10 f.). – Men der skal mere til end den slags, kirken må have et religions-pæda-gogisk institut hævdede professor Thestrup Pedersen og Per Salo-monsen (KD 2/8, 21/8).

Drøftelserne om en ny gudstjenesteordning fortsætter ganske in-tenst og med mængder af forslag til forbedringer og forsøg med utraditionelle gudstjenester. Grupperingerne her er anderledes end ved andre forhold, på begge fløje kan der være ret stor ubevæge-lighed som utålmodighed over, at man ikke kommer af stedet (DKt 476, IMT 179 contra KD 3/4, 15/12). Det sker dog. »Jeg må idag erkende, hvor meget vi i liturgiudvalget tog fejl,« udtalte forstan-der L. Brøndum. »De 2 bøger er vidnesbyrd om en alt for tradi-tionsbestemt indstilling«. – Men kan der slås bro mellem gammelt og nyt? Pastor Jens Brøndum havde lært, at de unge styrter til gudstjenester, men kun til ungdomsgudstjenester; ellers er der en barriere (KD 31/12). Og når konfirmanderne kommer til gudstjene-ste, fordi de skal det, så vaccinerer man dem mod kirkegang, så-dan så andre på den nye bestemmelse i konfirmationsanordningen (KD 9/12 f., 15/12).

Når problemerne med tiden er ordentlig gennemarbejdede, så må nyordningen give ritualfrihed, d.v.s. frihed til at vælge indenfor en given ramme, mente Dons Christensen. Biskoppen forestillede sig arbejdet afsluttet sådan, at ministeren nedsatte et udvalg med politisk repræsentation til at udarbejde et lovforslag. I en folkekirke må Folketinget også lovgive om gudstjenestens ordning og indretning (Hjskbl 347).

Folkekirkens Nødhjælp ekspanderede fortsat og mødte tillid i stedse videre kredse. Det blev til over en fordobling af de indkomne beløb, fra 5,2 til 13,5 millioner kr. Derved bliver det ingenlunde bedre i deres øjne, som mener at der er noget principielt forkert ved foretagendet (PrfBl 553, 598, 699). Uanset protester fra Nigeria satte Nødhjælpen resolut ind i Biafra, mens Røde Kors tøvede med at hjælpe; overholdt man dér ikke Geneve-konventionen, så kunne man afskære sig fra at hjælpe i andre situationer. Nødhjælpen hørte først nogen kritik for at sætte sig selv foran sagen, siden påskønnelse da dristige planer lykkedes og Røde Kors overvandt betænkelighederne og for første gang ydede hjælp på trods af en af parterne i en krig (bl.a. Sjt 20/7, KD 1/8, 12/8, 14/8, 16/8, Politiken 17/8, Berl. Tid. 18/8). Siden fik Nødhjælpen også den »anerkendelse«, at statens bidrag fordeltes mellem den og Røde Kors, ligeligt som udenrigsminister Hartling flere gange pointerede det (KD 29/8, 21/1 69).

Nødhjælpens penge syntes ikke taget fra ydre mission. Hertil ydes hvert år lidt flere penge, som dog knap nok dækker de stigende udgifter. Der gøres fortsat små skridt frem mod større samarbejde mellem selskaberne (KD 12/8, 3/9, 4/10, 27/11). Bestræbelserne for gennem Dansk Missionsråd at få frikirkerne med til fælles indsats fremkaldte advarsler mod at se bort fra dogmatiske forskelle (Im. Felter PrfBl 49, 112 jfr. 84).

Debatten om det økumeniske arbejde er tidligere strejft. Var der stokke og stene andre steder, så færdedes danske deltagere i Verdenskirkemødet i Uppsala på gløder. Det meget udenlandske og danske materiale fandt nok mest gehør hos folk, der i forvejen var positive, mens de mange indvendinger nok oftest hørtes af dem, der ikke var synderlig udsat for at gribes af det fremmede. Både i Indre Mission og hos grundtvigske var tilliden til sider af det hjemlige forbundet med modvilje (IMT 658f., KD 26/7. K. C. Holm: Samtale mellem mennesker er af største betydning, men der er fare ved en forenet overkirke, den bliver let en politisk faktor, KD 23/9).

Rektor Bülow-Hansen var med i Uppsala og fandt, at forskellene mellem kirkerne var så store, at der ikke er fare for en overkirke. Helt bortset fra værdien af personlige kontakter, så er det sundt at så forskellige opfattelser (fra et næsten humaniserende syn på mission, til det krav om at vægten skal lægges på evangelieforkyndelsen, som Norden understøttede med virkning) stilles overfor hinanden. Selv om mange vedtagelser forbliver papir, så lyttes der ude i verden, og de har helt utrolig betydning for de små kirker. Vi herhjemme er vel heller ikke så rige, at væsentlige udtalelser om Gud og verden ikke kan berige os (Kirkens Verden 271).

Hvad hører med i en oversigt over dansk kirkeliv? Opbruddet fra moralnormer på det seksuelle område? Mere udtalt tvivl om ægteskabets værdi, fulgt op af skridt fra politisk hold? (Om SF's lovforslag se Ft 227, 646, Till. A 961, om VU se her p. 253). Det må i hvert fald bemærkes, at kirkefolk tog fat på at eftertænke ægteskabets betydning, ikke blot formen for dets indgåelse (Roskilde Stiftsblad 182, KP 29/10, KiInf nr. 8). Og i forbindelse med justitsminister Knud Thestrups lovforslag om at ophæve forbuddet mod billed-porno må det noteres, at der selvfølgelig kom protester[26]; det bemærkelsesværdige var dog, at ret få protesterede (jfr. VI 204).

Men den katolske kirke må befatte sig med mere. I en encyklica om børnebegrænsning afviste paven p-pillen. Følgen var stærkt røre også herhjemme. Katolikker rejste tvivl både om det forsvarlige i pavens stillingtagen, om rundskrivelsers forpligtende karakter og om paven burde fravige det på det 2. Vatikanerkoncil fastslåede kollegiale princip ved at handle hen over hovedet på biskopperne (KD 19/8). I længere tid blev Kristeligt Dagblad forum for meningsudvekslinger mellem konservative og liberale katolikker (fra 30/7, talrige artikler i tidsskrifter og den øvrige dagspresse).

De katolske biskopper i Norden følte sig foranlediget til et hyrdebrev: Encyklicaen vil værne om menneskets værdighed og det

---

[26] KD ledere 15/10, 16/12, stærkere Hartvig Wagner AAST 22/12 og »vulgær-konservatismens supermarked«, Re-formatio 99. – Justitsministeren begrundede sit forslag både principielt, voksne mennesker må selv bestemme hvad de vil se og læse, mens der nok kan være grund til at beskytte unge, og praktisk, da forbuddet mod porno-litteraturen blev ophævet, så faldt interessen for den meget tydeligt, en »klar forudsætning« var også, at man havde midler til at sikre, at den »utvivlsomt overvejende del af befolkningen«, som ikke ønsker at blive udsat for pornografiske billeder, ikke får dem påtvunget KD 26/10, Ft 2606. Om betænkeligheder i Venstre og hos de radikale inden lovforslagets fremsættelse, se KD 6/12.

kristne ægteskab og hindre, at seksualiteten skilles fra kærlighed og troskab. Kritikken kom dog også fra mennesker af god vilje, der ikke tænkte på deres bekvemmelighed eller var imod at bringe afsavn. Katolikkerne må forholde sig positivt til paven og ingen kan drage rundskrivelsens indhold i tvivl, uden ærligt at have sat sig ind i dens indhold og hele hensigt. Det var ikke et ufejlbarligt kirkeligt dokument, og de, der ikke anerkender dets lære og følger den, er ikke dårlige katolikker, men må stå Gud til ansvar for deres holdning. Det var gavnligt med meningsudvekslinger, forudsat det skete i fred og fordragelighed (KD 18/10). De fortsatte også. De nationale bispekonferencer har vigtigere opgaver end at være pavestolens relæ og udlægge og bortforklare, skrev pater V. Duclos, også end at tale om den samvittighedsfrihed, vi alle er enige om. Centralisering er ikke længere et nyttigt redskab til at holde katolikkerne sammen, fortsatte Duclos, for man kan idag ikke med en enkelt tekst tale til hele menneskeheden, uden hensyn til lokale forhold. Det almindelige læreembede må komme til udtryk gennem nationale bispekonferencer, og jo mere initiativ og selvbevidsthed de lokale kirker tiltager sig, jo vigtigere bliver pavestolens opgave som et enhedens bånd, enheden midt i mangfoldigheden (KD 22/10).

Kort før encyklicaens offentliggørelse havde paven i en stor tale opridset kirkens program. Her fastholdtes Marialæren og pavens ufejlbarhed, når han taler *ex cathedra*, denne omfatter også det biskeppelige embede, når det udøver sin tjeneste sammen med ham. Kirken er én i tro, tilbedelse og præsteligt fællesskab, men har en rigdom ved store forskelle i sædvaner og skikke. Der var vel en helt direkte hilsen til det samtidige møde i Uppsala i ordene: Også uden for kirken er der mange elementer af sandhed. Vi har det håb, at Helligånden vækker kærlighed til enheden, så de kristne bliver genforenet i én hjord med én hyrde. – »Stort set er det en spand koldt vand i hovedet på dem, der har glædet sig over de seneste års nybrud. Reaktionens kræfter er åbenbart stærke på »allerhøjeste« sted,« måtte Kristeligt Dagblad bemærke (KD 15/7, tilsvarende Harald P. Madsen KP 23/7).